

Ilman huoltajaa tulleiden edustajajärjestelmä

Katsaus nykytilaan ja kehittämisehdotukset

Suomesta hakee vuosittain turvaa 100–200 lasta ilman huoltajaansa. Vuonna 2015 heitä tuli yli 3000. Kyse on lapsista, jotka ovat vailla vanhemman huolenpitoa, kielitaitoa sekä ymmärrystä suomalaisesta yhteiskunnasta ja joilla on usein taustalla traumatisoivia kokemuksia. YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan nämä lapset ovatkin valtion erityisessä suojeluksessa.

Lapsen puhevaltaa häntä koskevissa asioissa käyttää yleensä huoltaja. Kun ilman huoltajaa maahan tulleilla lapsilla ei sellaista ole, käräjäoikeus määrää heille edustajan. Edustaja käyttää siten merkittävää valtaa lapsen asioissa.

Raportissa tarkastellaan edustajajärjestelmän nykytilaa sekä aiempien eurooppalaisten ja kansallisten kehittämishankkeiden suosituksia järjestelmän kehittämiseksi. Raporttia varten tavattiin nuoria, joiden terveiset olivat samansuuntaisia kuin asiantuntijoiden näkemykset ja suositukset.

Suosituksia edustajajärjestelmän kehittämiseksi

1. Edustajajärjestelmälle on osoitettava riippumaton koordinaatitaho

Edustajajärjestelmä on merkittävä instituutio ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Suomessa järjestelmää ei ole kuitenkaan koskaan rakennettu kunnolla kokonaisuutena, vaan kehittäminen on ollut pirstaleista. Eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt asiaan huomiota ja katsoo, että vastuu edustajajärjestelmästä ja edustajien valvonta tulisi keskittää yhdelle viranomais taholle.

Edustajajärjestelmästä tulee tehdä kokonaisvaltainen arviointi ja käynnistää sen pohjalta uudistamistyö, jossa osoitetaan riippumaton taho koordinoimaan järjestelmää.

2. Edustajan rooli lapsen edun valvojana on selkeytettävä

Edustaja on ainoa lapsen puhevaltaa käyttävä aikuinen. Hänen tulee pystyä valvomaan lapsen etua riippumattomasti sekä takaamaan lapsen oikeuden osallistua. Eurooppalaisessa keskustelussa edustaja nähdään myös tärkeänä linkkinä lapsen ympärillä työskentelevien toimijoiden kesken. On syytä pohtia, miten selkeästi edustajan rooli tehtävänkuvineen ilmenee nykytilassa ja viranomaisohjeistuksessa.

Edustajan rooli perheenyhdistämisessä on erityisen ajankohtainen kysymys ja syytä selkeyttää. Lapset ovat hyvin eriarvoisessa asemassa sen suhteen, miten paljon edustaja auttaa heitä vaikeassa ja monisyisessä prosessissa. Olisi myös syytä pohtia ulkomaalaislain muutosta siten, että perheenkokoaja voisi tehdä hakemuksen perheenjäsentensä puolesta Suomessa.

3. Lasten oikeutta tietoon, osallisuuteen ja oikeusturvaan on vahvistettava

Lasten tiedontarve on turvapaikka- ja perheenyhdistämisprosessissa hyvin korostunut ja lapset odottavat tietoa erityisesti edustajaltaan. Tiedon merkitys tulee nostaa osallisuuskeskustelun ytimeen ja pohtia keinoja vastata näihin lasten tarpeisiin.

Lapset tarvitsevat myös tietoa oikeudestaan turvautua erilaisiin oikeusturvakeinoihin. Lisäksi on syytä pohtia lapsen käytettävissä olevien oikeusturvakeinojen tehokkuutta ja lapsiystävällisyyttä myös laajemmin.